AMOR FATI

ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ NIETZSCHE

Ὑπὸ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΕ·Ι·ΚΟΥ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Ἂν θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ προσδιορίση τὸν θεμελιακὸ χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου στὸν NIETZSCHE, θὰ ἔλεγε ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἕνα στατικὸ δεδομένο ἀλλὰ κάτι ρευστὸ στὴν οὐσία του. Τὸ ἀνθρωπολογικὸ πρόβλημα εἶναι ἐδῶ ἰδιαίτερα ὀξὺ καὶ ἐπίμονο: ποιὸ νόημα ἔχει ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη μέσα στὸ σύνολο τοῦ ὄντος; Ἡ νιτσεϊκὴ ἀνθρωπολογία τίθεται πάνω σὲ καθαρὰ ὀντολογικὴ καὶ μεταφυσικὴ βάση. Ἡ μεταφυσικὴ ὅμως αὐτὴ ἀνθρωπολογία εἶναι ἡ ἀντεστραμμένη μορφὴ τῆς μεταφυσικῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ: ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀναζητεῖται σὲ σχέση μ' ἕνα ὑπερβατικὸ ὄν, summum ens, ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθόν, ὅπως στὸν πλατωνισμό, ἀλλὰ σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν κόσμο, στὸν πραγματικὸ κόσμο ποὺ φαίνεται. Ὁ ἄνθρωπος ἐπαναφέρεται στὴ φυσική του ἕδρα, στὴ «γῆ», μέσα στὴν ὁποία ζητεῖ νὰ βρῆ τὸ νόημά του[1]. Ἂν καὶ τὸ νόημα αὐτὸ εἶναι διφορούμενο στὴ φιλοσοφία τοῦ NIETZSCHE καὶ προσδιορίζεται μὲ θέσεις καὶ ἀρνήσεις ποὺ βαίνουν παράλληλα, ὡστόσο θὰ προσπαθήσω νὰ ἀνασυγκροτήσω μιὰ γενικὴ εἰκόνα τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, μὲ σκοπὸ νὰ γίνουν φανερὰ τὰ ὅρια μέσα στὰ ὁποῖα σκέφτεται ὁ φιλόσοφος τὸ amor fati.

Εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ στὴ φιλοσοφία τοῦ NIETZSCHE ἡ ἄποψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ ἕνα «ὄν», ἀλλά, ὅπως αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὸ εἶναι καθόλου, τὸ εἶναι του σημαίνει: τὸ γίγνεσθαι *εἶναι*. Ἡ ἀπόδοση τοῦ εἶναι

---

1. Ὁ NIETZSCHE ἀποκρούει τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀντιτείνοντας τὴν ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι λειτουργικὸ μέλος τῆς «γῆς»· ὅταν λ.χ. ὁ Ζαρατούστρα ἐπαναλαμβάνη τὸ λόγο «μείνετε πιστοὶ στὴ γῆ», ἐννοεῖ «μείνετε πιστοὶ στὸν ἑαυτό σας ὡς ἐγγενεῖς, σύμφυτες μὲ τὴ γῆ ὑπάρξεις»: *Also sprach Zarathustra:* II 280, 338. IIβ. Nachlass: XII 207 GOA. Die Zeit kommt, wo der Kampf um die Erdherrschaft geführt werden wird im Namen *philosophischer Grundlehren* (μία ἀπὸ τὶς πιὸ παρεξηγημένες φράσεις στὴν ἑρμηνεία τοῦ NIETZSCHE τόσο ἀπὸ θεωρητικούς ὅσο καὶ ἀπὸ ἐχθρούς τοῦ ναζισμοῦ).— Τὰ κείμενα τοῦ NIETZSCHE χρησιμοποιοῦνται ἐδῶ σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοση K. SCHLECHTA, *Friedrich Nietzsche. Werke in drei Bänden*, München 1966. Ὁρισμένα ὅμως ἀπὸ τὰ κατάλοιπα κείμενα (Nachlass) ποὺ δὲν περιέχονται στὴν ἔκδοση αὐτή, χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὴν παλαιὰ μεγάλη ἔκδοση (GOA=Grossoktavausgabe): *Nietzsche's Werke*, 19 τόμοι, Leipzig, Stuttgart (A. Kröner) 1894 κ.ἑ., Nachlass τόμοι IX-XVI. Ἐπιπλέον, ὁρισμένα ἀπὸ τὰ πρῶτα νεανικὰ κείμενα τοῦ NIETZSCHE χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὴν ἔκδοση Musarion *(Gesammelte Werke*, 23 τόμοι, München 1920-1929): *Nietzsches Jugendschriften* (1858-1868), I, München 1923. Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις, μὲ τὸν λατινικὸ ἀριθμὸ δηλώνεται ὁ τόμος καὶ μὲ τὸν ἀραβικὸ ἡ σελίδα. Γιὰ νὰ ἀποφευχθῆ κάθε σύγχυση, τὰ παραθέματα καὶ οἱ παραπομπὲς συνοδεύονται στὴ δεύτερη περίπτωση ἀπὸ τὴν ἔνδειξη GOA καὶ στὴν τρίτη ἀπὸ τὴν ἔνδειξη Musarion.

στὸ γίγνεσθαι ἐξυπηρετοῦσε πολὺ καλὰ τὴν κριτικὴ τοῦ φιλοσόφου ἐνάντια στὴν παραδομένη μεταφυσική, ποὺ χώριζε τὸ εἶναι ἀπὸ τὸ γίγνεσθαι καὶ μάλιστα σὲ συνδυασμὸ μὲ μιὰν ἀξιολογικὴ ἀντιπαράθεσή τους [1]: τὸ εἶναι ἀνήκει στὸν «ἀληθινὸ κόσμο», ποὺ ἀξίζει πραγματικά, καὶ τὸ γίγνεσθαι στὸν «φαινομενικὸ κόσμο», στὸν κόσμο τοῦ ψεύδους. Ὁ ἄνθρωπος ἔμενε μετέωρος ἀνάμεσά τους, ἀνάμεσα στὴν «ἀλήθεια» καὶ στὴν «πλάνη». Ὁ NIETZSCHE ἀποκρούει τὴ διάκριση αὐτὴ καὶ θεωρεῖ τὴν ἀλήθεια ὡς μία μορφὴ πλάνης [2], ἐννοώντας πιθανῶς μ' αὐτὸ ὅτι ἡ ἀλήθεια ἑνὸς ὑπερβατικοῦ κόσμου τοῦ εἶναι ἀποτελεῖ μύθο, ἕνα αὐθαίρετο πλάσμα τῆς φαντασίας τῆς ἀνθρωπότητας. Τὸ γεγονός, βέβαια, ὅτι μιὰ τέτοια ἀλήθεια ἔζησε τόσες χιλιετηρίδες, μὲ τὴ μορφὴ κυρίως τοῦ πλατωνισμοῦ, καὶ ἀνεβίωσε μὲ τὴ μορφὴ τοῦ γερμανικοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, θὰ πρέπη ὁπωσδήποτε νὰ ἔχη μιὰ λιγότερο ἀρνητικὴ σημασία καὶ νομίζω ὅτι ὁ NIETZSCHE εἶχε συνείδηση αὐτῆς τῆς δυσχέρειας στὴν κριτικὴ ποὺ ἀσκοῦσε. Προέβη, λοιπόν, σὲ μιὰ παραχώρηση —κι' ἐδῶ πέτυχε νὰ δώση μιὰν ἑρμηνεία τῆς ἀλήθειας ποὺ τὸν προσεγγίζει στὸν πραγματισμό, χωρὶς ὡστόσο νὰ ὑπάρχη καμιὰ ἐξάρτηση, ἀπὸ ἱστορικὴν ἄποψη, ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στοὺς πραγματιστὰς συναδέλφους του. Ἡ ἑρμηνεία ποὺ ἔδωσε εἶναι ὅτι ἡ ἀλήθεια-πλάνη ἐξυπηρετεῖ λειτουργικὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ βοηθεῖ τὴν ἐπιβίωση. Ὁ NIETZSCHE λέγει χαρακτηριστικὰ ὅτι «ἀλήθεια εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς πλάνης, χωρὶς τὴν ὁποία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ζήση διαφορετικὰ ἕνα ὁρισμένο εἶδος ζωντανῶν πλασμάτων» [3]. Ὡστόσο ὁ ἴδιος προχωρεῖ πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν πραγματιστικὴ αὐτὴν ἑρμηνεία τῆς ἀλήθειας. Εἶναι προσανατολισμένος πρὸς τὸ ὅραμα ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ μπορεῖ νὰ ζήση χωρὶς αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, σὲ ὑψηλότερα στάδια ὕπαρξης.

Ἡ προοπτικὴ τοῦ ὑπεράνθρώπου εἶναι ἴσως ἀπὸ τὰ πιὸ μεγαλοφάνταστα ὁράματα τῆς φιλοσοφίας. Ὁ NIETZSCHE ἀπαλλάσσεται ἀρχικὰ ἀπὸ ὁρισμένες αὐταπάτες, ποὺ ἐπαναλαμβάνονται συχνά, ἀπὸ ὁρισμένες «βασικὲς πλάνες» τῆς ἀνθρωπότητας, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ αἰώνιος θαυματουργός, ἡ θαυμαστὴ ἐξαίρεση, τὸ ὑπέρτατο ζῶον, ὁ σχεδὸν-θεός, τὸ νόημα τῆς δημιουργίας, τὸ κλειδὶ τοῦ αἰνίγματος τοῦ κόσμου, ὁ μεγάλος κυρίαρχος τῆς φύσης, «τὸ ὂν ποὺ ὀνομάζει τὴ *δική του* ἱστορία *παγκόσμια ἱστορία!— Vanitas vanitatum homo*» [4]. Οἱ πλάνες αὐτὲς ὀφείλονται στὴν ἀφελῆ πίστη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτοσκοπὸς καὶ πὼς τὸ τέλος καὶ τὸ πλήρωμά του βρίσκονται μέσα στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Ἀντίθετα, ὁ NIETZSCHE βλέπει τὸ μεγαλεῖο

---

1. Nachlass: III 556
2. Nachlass: III 844
3. Nachlass: III 844
4. *Menschliches, Allzumenschliches:* I 879

στὸν ἄνθρωπο νὰ συνίσταται στὸ ὅτι αὐτὸς εἶναι γέφυρα καὶ ὄχι σκοπός [1]. Ἡ βασικὴ ἰδέα ποὺ ἐπαναλαμβάνεται συχνὰ καὶ μὲ ἔμφαση στὸν «Ζαρατούστρα», εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ ἕνα τέλος, ἀλλὰ ἕνα ὅριο πρὸς ὑπέρβαση: «ὁ ἄνθρωπος εἶναι κάτι ποὺ πρέπει νὰ ξεπεραστῇ» [2]. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος φθάνει στὰ ὅριά του, ἐξαντλεῖ τὶς δυνατότητες ὕπαρξης καὶ ὀφείλει νὰ ξεπεράση τὴ φάση αὐτὴ τῆς πορείας του μέσα στὸ χρόνο ποὺ τώρα διανύει. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι σκοπὸς ποὺ ἔχει τεθῇ γιὰ νὰ πραγματωθῇ, ἀλλὰ μέσο, πέρασμα, γέφυρα [3]: «ἕνα σχοινὶ ἀνάμεσα στὸ θηρίο καὶ στὸν ὑπεράνθρωπο, ἕνα σχοινὶ πάνω ἀπὸ μιὰν ἄβυσσο» [4], ἕνα πέρασμα καὶ μιὰ καταστροφή [5] (Übergang und Untergang) [6]. Δὲν τίθεται δίλημμα ἂν πρέπη ὁ ἄνθρωπος νὰ διανύση ὅλη αὐτὴ τὴν ἐπικίνδυνη πορεία πάνω ἀπὸ τὴν ἄβυσσο ἢ νὰ ἐπιστρέψη πίσω στὴν ἀφετηρία: ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ περάση τὴ γέφυρα καὶ νὰ ζήση πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του [7].

Αὐτὸ προβάλλεται ὡς ἐσωτερικὴ ἀπαίτηση τῆς θεμελιακῆς «ἀρχῆς» ὅτι οὐσία καὶ νόημα τῆς ὕπαρξης εἶναι ἡ βούληση γιὰ δύναμη. Βούληση γιὰ δύναμη εἶναι μιὰ ἐνέργεια ποὺ ἐξηγεῖ τὸν τρόπο ὕπαρξης τόσο τοῦ ἀνθρώπου ὅσο καὶ τοῦ κόσμου ὅλου: τὸ κάθετι θέλει δύναμη, ὅλο καὶ μεγαλύτερη δύναμη [8]. Στὸ ἐρώτημα τί εἶναι ὁ κόσμος (Welt) [9], ὁ Nietzsche ἀπαντάει ὅτι «αὐτὸς ὁ κόσμος» εἶναι μιὰ γιγαντιαία μάζα δύναμης, χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος, ἕνα ὁρισμένο μέγεθος δύναμης, ἡ ὁποία δὲν γίνεται οὔτε μεγαλύτερη οὔτε μικρότερη ἀλλὰ μόνο μετασχηματίζεται [10]: «τὸ μέτρο τῆς δύναμης (ὡς μέγεθος) εἶναι ὁρισμένο, ἀλλ' ἡ οὐσία της ρευστή» [11]. Ἡ μοναδικὴ ὅμως δύναμη ποὺ ὑπάρχει δὲν εἶναι παρὰ αὐτὴ τῆς βούλησης [12].

Ἂν καὶ ὁ Nietzsche θεώρησε τὴ βούληση γιὰ δύναμη ὡς «ἀρχὴ» [13]

---

1. *Also sprach Zarathustra:* II 281
2. *Also sprach Zarathustra:* II 279, 303, 321, 446, 505. Nachlass: III 902
3. *Also sprach Zarathustra:* II 281, 445
4. *Also sprach Zarathustra:* II 281
5. Πβ. Goethe, *Faust:* stirb und werde
6. *Also sprach Zarathustra:* II 281, 523
7. Nachlass: III 440: nicht «Menschheit», sondern *Übermensch* ist das Ziel!
8. Nachlass: III 917. *Diese Welt ist der Wille zur Macht—und nichts ausserdem!*
9. Ὁ ὅρος Welt στὸν Nietzsche εἶναι συνώνυμος μὲ τὸν ὅρο «πραγματικότητα»: βλ. λ.χ. *Die Fröhliche Wissenschaft*, 58: II 78 ...die als wesenhaft geltende Welt, die sogenannte «*Wirklichkeit*» (ὅμοια σημασία ἔχει ὁ ὅρος Leben).
10. Nachlass: III 916
11. Nachlass: XVI 398 GOA
12. Nachlass: III 473
13. Nachlass: XIV 420 GOA

καὶ κατέβαλε ξεχωριστὲς προσπάθειες νὰ ἐπεξεργαστῆ εἰδικὰ αὐτὴ τὴ θεωρία [1], ὡστόσο δὲν προσδιόρισε τὴ σχέση της πρὸς τὴν προοπτικὴ τοῦ ὑπεράνθρώπου. Ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι θὰ περίμενε κανείς, ἡ ἄποψή του γιὰ τὴ στάθμη δύναμης τοῦ ἀνθρώπινου γένους εἶναι ἀπογοητευτική: «τὸ ἀνθρώπινο γένος, ὅπως καὶ κάθε ἄλλος τύπος ζώου, παράγει περίσσεια ἀπὸ ἐξαμβλωτικά, ἀρρωστημένα, ἔκφυλα, ἀδύνατα πλάσματα...Οἱ ἐπιτυχημένες περιπτώσεις εἶναι ἐξαιρέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους». Ἐπιπλέον, θεωρεῖ δυστύχημα πού οἱ πιὸ προικισμένοι καὶ προνομιοῦχοι ἀντιπρόσωποι τοῦ εἴδους δὲν μποροῦν νὰ ἐπιζήσουν — αὐτὸ ὀφείλεται προφανῶς σὲ λόγους πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ προνόμιά τους, τὰ ὁποῖα τοὺς ἀποξενώνουν ἀπὸ τὸ σύνολο — ἢ ἐπιζοῦν ὡς κοινωνικὰ ἀπροσάρμοστοι τύποι. Γενικά, ὁ φιλόσοφος ἔβλεπε ὅτι τὸ ὅραμά του γιὰ τὸν ὑπεράνθρωπο προσέκρουε πάνω στοὺς ἰσχύοντες θεσμούς, οἱ ὁποῖοι δὲν εὐνοοῦν τὴν ἀνάπτυξη, τὴν προβολὴ καὶ τὴν ἐπιβίωση τῶν ἰδιαίτερα προνομιούχων φύσεων, καὶ ἐπεσήμανε τὸν κίνδυνο ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκολουθεῖ μιὰ πορεία ἐξακολουθητικῆς ἐξασθένησης [2], ὅτι εἶναι ἕνα ἄρρωστο, τὸ πιὸ ἄρρωστο ζῶο [3], ἡ ἀρρώστια τῆς γῆς [4]. Ὅπως στὴν παράδοση τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν ἡ ἀνθρωπότητα διανύει κύκλους καὶ σὲ στιγμὲς ἐπικίνδυνης κατάπτωσης ἐπεμβαίνει ὁ θεὸς καὶ ὠθεῖ τὸν κόσμο γιὰ μιὰ νέα δημιουργικὴ κίνηση, ὁ NIETZSCHE, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ ἔχη συνειδητοποιήσει, ἔρχεται σὲ μιὰ στιγμὴ κινδύνου καὶ παρακμῆς καὶ ἀνοίγει γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸ ὅραμα ἑνὸς ἄλλου ἀνθρώπου πού μόνο στὸ μέλλον εἶναι δυνατὸ νὰ πραγματώνεται. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰώνιας ἐπαναφορᾶς, ὁ NIETZSCHE θὰ ξανάρθη πάλι σὲ μιὰν ὅμοια στιγμὴ καὶ ἔτσι θὰ συμβαίνη αἰώνια [5].

Ἡ ἰδέα τῆς αἰώνιας ἐπαναφορᾶς, ἂν καὶ θεωρῆται ὡς μία κοσμολογικὴ

---

1. Αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα φανερὸ στὸ ἀνέκδοτο ἔργο πού συμβατικὰ ὀνομάζουμε *Βούληση γιὰ δύναμη* (Wille zur Macht). Ἴσως ὁ NIETZSCHE δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ δώση μιὰ συστηματικὴ εἰκόνα αὐτῆς τῆς θεωρίας καὶ δὲν ἀποφάσιζε νὰ ἐκδώση αὐτὸ τὸ ἔργο πού ἀνακοίνωσε πὼς προετοίμαζε (*Zur Genealogie der Moral:* II 897· IIβ. Nachlass: III 634). Φαίνεται ὅτι ὁ NIETZSCHE συγκέντρωνε πάντοτε τὶς σκέψεις του καὶ αὐτὴ ἡ συλλογὴ τοῦ χρησίμευε ὡς πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦσε ὑλικὸ κάθε φορὰ πού ἤθελε νὰ συνθέση καὶ νὰ δώση στὴ δημοσιότητα ἕνα νέο βιβλίο. Αὐτὸ φαίνεται ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ στὰ βιβλία *Πέραν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ*, *Γενεαλογία τῆς ἠθικῆς*, σὲ κείμενα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἔργου *Ἀνθρώπινο, πολὺ ἀνθρώπινο*, κλπ.

2. *Zur Genealogie der Moral:* II 861, 862, 899. *Der Antichrist*, 14: II 1174. Nachlass: XIV 71, 203· XVI 287 GOA

3. *Zur Genealogie der Moral:* II 899. *Der Antichrist*, 14: II 1174

4. *Also sprach Zarathustra:* II 386. Die Erde, sagte er, hat eine Haut; und diese Haut hat Krankheiten. Eine dieser Krankheiten heisst zum Beispiel: «Mensch». IIβ. II 304. Was ist dieser Mensch? Ein Haufen von Krankheiten.

5. *Also sprach Zarathustra:* II 467

ἀρχή, ἔχει ὡστόσο μιὰ βασικὴ σχέση μὲ τὴν ὅλη σύλληψη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἴδια κοσμικὴ ἐνέργεια, ἡ ὁποία κινεῖται ἀπὸ τὴ βούληση γιὰ δύναμη πού θέλει μιὰν αἰώνια ἐπαναφορὰ τοῦ ὁμοίου, προσδιορίζει ἐπίσης καὶ τὴν κίνηση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ βασικὴ ἰδέα εἶναι ἀρχαϊκὴ ἑλληνική: ὅλα ὑπῆρχαν προαιώνια, ὑπάρχουν καὶ θὰ ὑπάρχουν, χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος. Ἡ ἰδέα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ μηδὲν ἀπορρίπτεται ὡς ὑπόθεση ἀλλόκοτη καὶ ἀδύνατη γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ νοημοσύνη. Ἀντίθετα, ἡ αἰώνια ἐπαναφορὰ τοῦ ὁμοίου βρίσκει μιὰ θεμελίωση:

1) τὸ ποσὸ τῆς ἐνέργειας εἶναι συνολικὰ ὁρισμένο, ὄχι ἄπειρο· ἑπομένως
2) ὁ ἀριθμὸς τῶν καταστάσεων, μεταλλαγῶν, συνδέσμων καὶ ἐξελίξεων αὐτῆς τῆς ἐνέργειας εἶναι ἐπίσης ὁρισμένος καὶ ὄχι ἄπειρος·
3) ὁ χρόνος, μέσα στὸν ὁποῖο τὸ πᾶν ἀσκεῖ τὴν ἐνέργειά του εἶναι ἄπειρος, δηλαδὴ ἡ ἐνέργειά του εἶναι αἰώνια ἴδια καὶ αἰώνια δραστική: ὡς τὴ στιγμὴ αὐτὴ ὅλοι οἱ δυνατοὶ μετασχηματισμοὶ ἔχουν ὑπάρξει [1].

Ἂν ἡ πρώτη πρόταση εἶναι σωστή, αὐτὴ θὰ πρέπη νὰ ἐξηγηθῆ μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ σύμπαντος φθάνει κάποτε στὸ ἀνώτατο σημεῖο ὀργάνωσης τῶν μορφῶν καὶ ἔπειτα δὲν ἀπομένει παρὰ ἡ ἐνέργεια αὐτὴ νὰ «στραφῆ ἐνάντια στὸν ἑαυτό της» καὶ νὰ ἀποδιοργανώση τὸν κόσμο. [2] Μ' αὐτὸ τὸ νόημα, τὸ ὁλικὸ ποσὸ ἐνέργειας τοῦ σύμπαντος εἶναι πεπερασμένο [3].

Ἡ δεύτερη πρόταση μπορεῖ νὰ εἶναι σωστή, ἀλλ' ὄχι ὡς συνέπεια τῆς πρώτης, γιατὶ θὰ ἦταν δυνατὸ ἕνας πεπερασμένος κόσμος ἐνέργειας νὰ συνεπάγεται ἄπειρον ἀριθμὸ καταστάσεων καὶ μετασχηματισμῶν [4].

Ἡ τρίτη πρόταση μπορεῖ ἐπίσης νὰ εἶναι σωστὴ ἀλλ' ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς προηγούμενες προτάσεις. Ἡ διατήρηση μάλιστα τῆς ἐνέργειας θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ τεθῆ ὡς ἀρχὴ [5] καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα, διότι, ἂν ἡ ὁλικὴ ἐνέργεια παραμένη αἰώνια ἴδια, αὐτὸ δὲν ἰσχύει μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτὴ εἶναι πεπερασμένη καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν καταστάσεων αὐτῆς εἶναι πεπερασμένος. Ἀλλὰ ὁ Nietzsche ἤθελε νὰ κατοχυρώση τὴ θέση του πὼς τὰ πάντα ἐπανέρχονται αἰώνια καὶ πώς, ὁ,τιδήποτε συμβαίνει, συνέβη ἄπειρες φορὲς καὶ θὰ συμβῆ στὸ μέλλον ἄπειρες φορές. Ἂν ἡ ἐνέργεια εἶναι

---

1. Nachlass: XII 51 κ. ἑ. GOA

2. Nachlass: III 561

3. IIβ. Nachlass: III 459. (die Welt) als Kraft, darf nicht unbegrenzt gedacht werden

4. Ὁ Nietzsche δὲν φαίνεται ὅτι τὸ σκέφτηκε ποτὲ αὐτό.

5. Εἶναι παράξενο πού ὁ Nietzsche δὲν τὸ ἔκαμε αὐτό, ἀφοῦ μάλιστα εἶδε τὴν αἰώνια ἐπαναφορά, πού εἶναι γι' αὐτὸν «ἀρχή», ὡς ἐσωτερικὴ ἀπαίτηση τῆς διατήρησης τῆς ἐνέργειας (Nachlass: III 861. Der Satz vom Bestehen der Energie fordert die *ewige Wiederkehr*).

πεπερασμένη, ὁ χρόνος δράσης της εἶναι ἄπειρος. Μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς διατήρησης μιᾶς πεπερασμένης ἐνέργειας, δὲν ὑπάρχει περίπτωση γιὰ καινοτομία μέσα στὸ σύμπαν [1]. Γιατί, ἂν σὲ μιὰ δεδομένη στιγμὴ παρουσιαζόταν μιὰ καινούργια κατάσταση, θὰ ἦταν ὑπεύθυνοι γι' αὐτὴν οἱ ὡς τώρα, περιορισμένου ἀριθμοῦ, ὑπάρχοντες ὅροι τοῦ ἐνεργειακοῦ κοσμικοῦ συστήματος, οἱ ὁποῖοι, αὐξανόμενοι, θὰ γεννοῦσαν ὅλο καὶ καινούργιες καταστάσεις, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων θὰ ἔτεινε, μέσα σ' ἕναν ἄπειρο χρόνο, πρὸς τὸ ἄπειρο. Αὐτὸ ὅμως θὰ ἀναιροῦσε τὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι αἰώνια ἴδια καὶ ὅτι, κατὰ συνέπεια, τὸ ὁλικὸ ποσὸ αὐτῆς τῆς ἐνέργειας εἶναι πεπερασμένο [2].

Οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς κοσμολογικῆς θεωρίας γιὰ τὸ ἀνθρωπολογικὸ πρόβλημα δημιουργοῦν στὴ φιλοσοφία τοῦ NIETZSCHE σοβαρὲς δυσχέρειες. Πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἔννοια τοῦ ὑπεράνθρώπου μέσα σ' ἕναν κόσμο χωρὶς καινοτομίες; Ὁ ὑπεράνθρωπος δὲν εἶναι μιὰ καινοτομία στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου;

Ὁ Ζαρατούστρα, ποὺ εἶναι ὁ κήρυκας τῆς αἰώνιας ἐπαναφορᾶς, δὲν ἐνσαρκώνει, βέβαια, ὁ ἴδιος τὴν ἰδέα τοῦ ὑπεράνθρώπου, ὁπωσδήποτε ὅμως εἶναι ὁ προάγγελός του, ἕνα μακρυνὸ προανάκρουσμα αὐτοῦ ποὺ θὰ γίνεται στὸ μέλλον. Ἐλπίζω ὅτι μερικὲς διευκρινίσεις ὡς πρὸς τὴ μορφὴ τοῦ ὑπεράνθρώπου καὶ τὴν ἰδέα τῆς αἰώνιας ἀνακύκλησης θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ρίξουν κάποιο φῶς πάνω στὸ πρόβλημά μας.

Τὸν ὑπεράνθρωπο δὲ μποροῦμε νὰ τὸν θεωρήσουμε ὡς μιὰν ὕπαρξη γιγαντιαίων διαστάσεων, μὲ μιὰν ὁρισμένη μορφή, καὶ ὡς ἕνα ὂν συντελεσμένο. Ὁ ὑπεράνθρωπος εἶναι ἕνα αἰώνιο γίγνεσθαι μέσα στὸ μέλλον καὶ συνακόλουθα δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ ἀποτελέση καινοτομία μέσα στὸν χρόνο. Ἐνῶ ἡ αἰώνια ἐπαναφορὰ διασώζει τὸ παρελθὸν μέσα στὸ μέλλον καὶ ἐπιπλέον διαιωνίζει τὸ παρόν, ὁ ὑπεράνθρωπος εἶναι νοητὸς μονάχα μέσα στὸ μέλλον, σὲ μιὰ πορεία ποὺ δὲν ὁλοκληρώνεται ποτέ [3]. Ἕνας συντελεσμένος ὑπεράνθρωπος θὰ ἦταν τὸ βάρος καὶ ὄχι «τὸ νόημα τῆς γῆς» [4]. Ὁ NIETZSCHE τείνει νὰ πιστεύη ὅτι ὁ ὑπεράνθρωπος, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, εἶναι πορεία ποὺ

---

1. *Die Fröhliche Wissenschaft*, 109: II 116. Hüten wir uns, zu denken, die Welt schaffe ewig Neues

2. Τὸ ὅλο ἐπιχείρημα θὰ ἦταν βέβαια διαφορετικό, ἂν δηλωνόταν ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἶναι δυνατὴ μιὰ ἄπειρία καταστάσεων καὶ σὲ περιορισμένο ἀκόμα ποσὸ κοσμικῆς ἐνέργειας. Πβ. A. C. DANTO, *Nietzsche: A Critical History of Western Philosophy*, ἔκδ. D.J. O'Connor, New York-London 1968, 399 κ.ἑ.

3. Ὁ O. EWALD, *Nietzsches Lehre in ihren Grundbegriffen. Die ewige Wiederkunft des Gleichen und der Sinn des Übermenschen. Eine kritische Untersuchung*, Berlin 1903, 58, ἔκαμε τὴν προσεκτικὴ παρατήρηση ὅτι «ὁ ὑπεράνθρωπος εἶναι ἡ ἀντικειμενικοποιημένη ἰδέα τῆς αἰωνιότητας».

4. *Also sprach Zarathustra:* II 280

ἐπανέρχεται αἰώνια [1]. Διότι θὰ ἦταν φυσικό, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι βούληση γιὰ δύναμη, νὰ ἀνοίγεται μέσα στὸ χρόνο ἡ δυνατότητα γιὰ μιὰ συνεχῶς αὐξανόμενη ἐνδυνάμωση, ποὺ θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διαταραχὴ τῆς ἰσορροπίας μέσα στὸν κόσμο. Ἡ βούληση γιὰ δύναμη θέλει βέβαια ὅλο καὶ μεγαλύτερη δύναμη, ἀλλὰ ἡ δύναμη αὐτὴ δὲν εἶναι ἄπειρη. Ἡ βούληση γιὰ δύναμη θέλει πραγματικὰ μιὰν αἰώνια ἐπαναφορὰ τοῦ ὁμοίου.

Τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται ἀκριβῶς στὴ συμφωνία του μ' αὐτὴ τὴν κοσμικὴ ἀρχή: «ὁ τύπος μου γιὰ τὸ μεγαλεῖο στὸν ἄνθρωπο εἶναι amor fati: ὅτι δὲν θέλει ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι διαφορετικὰ τὰ πράγματα, οὔτε πρὶν οὔτε μελλοντικά, μέσα σ' ὁλόκληρη τὴν αἰωνιότητα» [2]. Ὁ τρόπος ὕπαρξης τῆς βούλησης γιὰ δύναμη εἶναι νὰ θέλη μιὰν αἰώνια ἐπαναφορὰ τοῦ ὁμοίου. Ἂν ἐγὼ θέλω νὰ ἐπανέρχωνται αἰώνια τὰ πράγματα καὶ παραδέχωμαι τὸ πεπρωμένο τοῦ κόσμου σὰν καὶ δικό μου πεπρωμένο, σημαίνει ὅτι δέχομαι αὐτὸ τὸ κοινὸ πεπρωμένο καὶ τὸ ἀγαπῶ (amor fati) [3]. Δὲν ὀφείλω ἁπλῶς νὰ ὑποφέρω τὸ ἀναγκαῖο, ἀλλὰ ὀφείλω νὰ τὸ ἀγαπῶ [4]. Ὁ NIETZSCHE ὁρίζει τὸ amor fati ὡς βούληση νὰ ἀγαπᾶ κανεὶς τὸ «ἀναγκαῖο» καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ ἴδιος προσωπικὰ τὸ θεωροῦσε αὐτὸ ὡς τὴν τελευταία του ἀγάπη καὶ τὴν ἠθική του [5].

Στὴν πραγματικότητα αὐτὸ εἶναι καὶ μιὰ πρώτη του ἀγάπη. Τὴν ἐκδηλώνει σὲ δυὸ νεανικές του ἐργασίες ποὺ ἔχουν ὡς τίτλο *Fatum und Geschichte* καὶ *Willensfreiheit und Fatum* [6]. Καὶ στὶς δύο αὐτὲς μελέτες, ποὺ φαίνεται ὅτι ἔχουν κάποιαν ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν SCHOPENHAUER [7] καὶ ἀπὸ τὸν EMERSON [8], τὸ Fatum, σ' ἀντίθεση πρὸς τὴν αὐθαίρετη ἐλευθερία, σημαίνει τὴν κοσμικὴ ἀναγκαιότητα ποὺ δεσμεύει τὴ βούληση: τὴν ἀναγκαιότητα νὰ εἶναι ἔτσι

---

1. Nachlass: XII 405· πβ. 397 GOA

2. *Ecce Homo:* II 1098

3. Πβ. Nachlass: XII 323 GOA. Bevor das Schicksal uns trifft, soll man es führen wie ein Kind und ihm die Ruthe geben: hat es uns aber getroffen, so soll man es zu lieben suchen. Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ ἀπόφθεγμα αὐτὸ ἀναφέρεται σὲ μιὰ περιπτωσιακὴ ἄποψη τοῦ πεπρωμένου καὶ δὲν ἐξυπηρετεῖ τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ amor fati. Πβ. K. JASPERS, *Nietzsche. Einführung in das Verständnis seines Philosophierens*, 3η ἔκδ., Berlin 1950, 364, ποὺ δίκαια παρατηρεῖ ὅτι τὸ πεπρωμένο μου δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ τὸ καθοδηγήσω.

4. *Nietzsche contra Wagner:* II 1059

5. *Die Fröhliche Wissenschaft*, 276: II 161. Nachlass: XII 141, 225 GOA

6. Jugendschriften I, 60 κ. ἑ. Musarion

7. *Transzendente Spekulation über die anscheinende Absichtlichkeit im Schicksale des Einzelnen: Paregra und Paralipomena* I (1851), Sämtliche Werke, ἔκδ. P. Deussen, V, München 1913, 223-256

8. R.W. EMERSON, *Essays* (1844), δύο τόμοι ἐνσωματωμένοι σὲ ἕναν, Boston and New York 1883 (1865 καὶ 1876), I, 9 κ.ἑ., 249 κ.ἑ., 279 κ.ἑ.

τὰ πράγματα καὶ ὄχι διαφορετικά. Τὸ «καὶ» (und) καὶ στοὺς δύο τίτλους δείχνει ὅτι ἡ προσπάθεια τοῦ NIETZSCHE ἀπέβλεπε στὴ διερεύνηση τῆς προβληματικῆς σχέσης τοῦ Fatum πρὸς τὴν ἱστορία, τὴν ἐλεύθερη βούληση, τὸν ἄνθρωπο.

Στὴν πρώτη μελέτη *Fatum καὶ ἱστορία*, ὁ NIETZSCHE δὲν θεωρεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία ὡς μεγάλη ὑπόθεση μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου: ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι ὁ ἐλάχιστος κρίκος στὴν ἀλυσωτὴ πορεία τοῦ κόσμου, ὁ ἐλάχιστος κύκλος μέσα στοὺς ἄπειρα μικροὺς καὶ στοὺς ἄπειρα μεγάλους κύκλους τοῦ κοσμικοῦ γίγνεσθαι [1]. Τὸ ἐρώτημα ποὺ ἔθεσε εἶναι: πῶς δικαιολογεῖται ἡ σχέση τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ λαό, τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς τὸν κόσμο; Τὸ συμπέρασμά του ἀπ' αὐτὴ τὴν προβληματική, ἂν καὶ μὲ ἐπιφύλαξη (vielleicht) δοσμένο, ἦταν: «ἡ ἐλεύθερη βούλησή μας δὲν εἶναι παρὰ ἡ ὕψιστη δύναμη (Potenz) τοῦ fatum». Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ NIETZSCHE ἔτεινε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ δώσῃ μιὰ λύση στὸ πρόβλημα τῆς σχέσης fatum καὶ ἐλεύθερης βούλησης, ὡς δημιουργοῦ τῆς ἱστορίας, μὲ τὴ σκέψη ὅτι «ἡ βούληση ἀντιστοιχεῖ ὡς amor fati στὴν ἐλεύθερα ἠθελημένη ἀναγκαιότητα» [2].

Στὴ δεύτερη μελέτη *Ἐλευθερία τῆς βούλησης καὶ Fatum*, παρουσιάζεται τὸ ἴδιο οὐσιαστικὰ πρόβλημα ἀλλὰ πλουτισμένο μὲ καινούργιες ἀνησυχίες. Τὸ πρόβλημα διερευνᾶται τώρα πάνω σὲ πιὸ πλατιὰ καὶ ἐνδιαφέρουσα βάση: σχέση ἀνθρώπου καὶ κόσμου (μὲ τὴν προϋπόθεση βέβαια ὅτι ὁ κόσμος κινεῖται σύμφωνα μὲ τὸ fatum). Οἱ δυνατότητες τῆς βούλησης ἐξυπηρετοῦν, κατὰ τὸν NIETZSCHE, τὴ γενικὴ φαταλιστικὴ ἄποψη τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀκόλουθο νόημα: τὸ ἀπρόσωπο fatum ἐξατομικεύεται, καθὼς συναντᾶ μέσα στὸν ἄνθρωπο τὸ ἐγώ, καὶ ἀποβαίνει τὸ πεπρωμένο (Geschick) αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἐρώτημα εἶναι πῶς νοεῖται αὐτὴ ἡ συνάντηση τοῦ ἀτόμου μὲ τὸ ἀπρόσωπο fatum. Ἡ ἄποψη τοῦ NIETZSCHE ἦταν ἀρχικὰ ὅτι τὸ fatum εἶναι ἀφηρημένη

---

1. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ *Δοκίμια* τοῦ EMERSON εἶχε γιὰ θέμα τὴν ἱστορία *(History)*. Ἡ ἄποψη τοῦ EMERSON εἶναι ὅτι ἡ ἱστορία μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν ἐνέργεια τοῦ πνεύματος τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖο εἶναι κοινὸ καὶ ζῇ σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἡ ὅλη ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται ἐπ' ἄπειρον καὶ μάλιστα μέσα στὸν καθένα ἀπὸ μᾶς: «Ἕνας ἄνθρωπος εἶναι ἡ καθολικὴ ἐγκυκλοπαιδεία τῶν γεγονότων» *(Essays*, I 10). Τὰ δοκίμια τοῦ EMERSON κυκλοφοροῦσαν καὶ στὴ Γερμανία καὶ μάλιστα μεταφρασμένα. Εἰδικά, ἕνα δοκίμιό του δημοσιεύτηκε στὰ γερμανικὰ τὸ 1862 μὲ τὸν τίτλο *Das Fatum*. Οἱ ἰδέες τοῦ EMERSON ἀπετέλεσαν ὁπωσδήποτε σημαντικὴ παρώθηση γιὰ τὴν ἐνασχόληση τοῦ NIETZSCHE μὲ τὸ θέμα αὐτό. Σχετικά, βλ. H. HEIMSOETH, *Metaphysische Voraussetzungen und Antriebe in Nietzsches Immoralismus*, München 1955, 40 κ. ἑ.

2. Διατύπωση K. LÖWITH, *Nietzsches Philosophie der ewigen Wiederkehr des Gleichen*, Stuttgart 1956, 131

ἔννοια, μιὰ δύναμη χωρὶς ὕλη, ὅτι γιὰ τὸ ἄτομο ὑπάρχει μόνον ἕνα, ἀτομικὸ fatum, ὅτι fatum δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀλυσίδα ἀπὸ γεγονότα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐνεργώντας καὶ μαζὶ δημιουργώντας τὰ δικά του γεγονότα, προσδιορίζει τὸ δικό του fatum καὶ ὅτι γενικὰ τὰ συμβάντα ποὺ βρίσκουν τὸν ἄνθρωπο προκαλοῦνται, συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα, ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ πρέπει νὰ τοῦ ἁρμόζουν [1]. Ἡ ἐνεργητικότητα ὅμως τοῦ ἀνθρώπου, προσθέτει ὁ NIETZSCHE, δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὴ γέννησή του πρῶτα, ἀλλὰ ἤδη στὸ ἔμβρυο καὶ ἴσως πιὸ πίσω, στοὺς γονεῖς καὶ στοὺς προγόνους [2]. Ἔτσι, τὸ fatum τοῦ ἀτόμου, μ' αὐτὴ τὴν ἀναδρομικὴ ἐξάρτησή του ἀπὸ τὸ χρόνο ποὺ προηγεῖται τῆς γέννησής του, συνδέεται τελικὰ μὲ τὸ fatum τῆς φύσης [3]. Ἐνῶ ἡ ἐλευθερία τῆς βούλησης ἀποσπᾶ τὸ ἄτομο ἀπὸ τὸ κοσμικὸ σύνολο, τὸ fatum ἀποκαθιστᾶ τὴ λειτουργικὴ σχέση τοῦ ἀτόμου μὲ τὴν κοσμικὴ πορεία. Ἔτσι δὲν εἶναι παράξενο τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μιὰ ὕπαρξη ποὺ μπορεῖ νὰ ζῇ μὲ τὸ αἴσθημα τῆς ἑνότητάς του πρὸς τὸ καθολικὸ ὄν, νὰ νιώθῃ δηλαδὴ καὶ νὰ καταφάσκῃ στὸ fatum ποὺ εἶναι fatum τοῦ συνόλου τοῦ ὄντος καὶ ποὺ ταυτόχρονα εἶναι καὶ δικό του fatum (amor fati).

Ἡ πρώιμη αὐτὴ προβληματικὴ τοῦ NIETZSCHE προαναγγέλλει, καθὼς θὰ φανῇ παρακάτω, τὴν μετέπειτα προβληματική του ποὺ λειτουργεῖ μὲ νέα, πιὸ δυναμικὰ φιλοσοφικὰ μοτίβα [4].

---

1. Ὁ SCHOPENHAUER, *Transzendente Spekulation*, Werke V, 233 εἶχε θέσει τὸ πρόβλημα ἂν κάθε πεπρωμένο (Schicksal) ἁρμόζῃ σὲ κάθε χαρακτήρα. Ἀντιθέτοντας ὁ ἴδιος ἕναν «ἀποδεικτικὸ φαταλισμό», ποὺ στηρίζεται στὴν a priori ἀλήθεια ὅτι ὅλα ὅσα συμβαίνουν ἔρχονται μὲ αὐστηρὴν ἀναγκαιότητα, καὶ ἕναν «ὑπερβατικὸ φαταλισμό», ποὺ τοποθετεῖται ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια μιᾶς θεωρητικῆς γνώσης καὶ ἀποχωρίζεται ἀπὸ ἐμπειρίες τῆς προσωπικῆς ζωῆς, συνδυάζοντας τὴ σκοπιμότητα ποὺ ἔχουν γιὰ τὸ ἄτομο ὁρισμένα γεγονότα καὶ τὴν ἐξωτερική, τὴν καθολικὴ συμπτωματικότητα, τείνει νὰ ἀναγνωρίζῃ πολλὴν ἀλήθεια στὸν δεύτερο (227 κ.ἑ.). Ἔτσι προσανατολίζεται πρὸς τὴ λύση ὅτι οἱ πράξεις μας εἶναι τὸ ἀναγκαστικὸ προϊὸν δύο παραγόντων, τοῦ χαρακτῆρα μας καὶ τῶν ἀναγκαστικῶν κοσμικῶν μοτίβων ποὺ προσδιορίζουν τὸν δεδομένο χαρακτήρα (234). Ἂν καὶ διαγράφεται ἐδῶ μιὰ οὐσιαστικὴ συνάφεια κοσμικῆς βούλησης γιὰ ζωὴ καὶ ἀτόμου, ποὺ εἶναι, μ' ἕναν ἰδιαίτερο, μοναδικὸ τρόπο, ἕνα ἐξατομικευμένο εἶδος τῆς ἴδιας αὐτῆς καθολικῆς βούλησης (249), ὡστόσο λείπει ἐδῶ ἕνας σαφὴς προσδιορισμὸς τοῦ fatum τόσο σὲ κοσμικὸ πεδίο ὅσο καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ ἀτόμου. Ἐπιπλέον ὁ NIETZSCHE συνδυάζει μιὰ μεταφυσικὴ ἄποψη τοῦ fatum μὲ ἕναν ἐμπειρικὸ φαταλισμό.

2. Jugendschriften I, 67 Musarion

3. Πβ. W. KAUFMANN, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, 4η ἔκδ., Princeton 1968, 282. Ἂν καὶ ἐπιχειρεῖ μιὰν ἔξυπνη ἀνάλυση ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἑαυτοῦ μας σχετικὰ μὲ τοὺς γονεῖς μας, ἢ μᾶλλον ὡς πρὸς τὸν τρόπο ποὺ ἐννοοῦμε ἐμεῖς αὐτὸ τὸν προσδιορισμό, ὡστόσο δὲν ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὸ βαθύτερο νόημα ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχῃ γιὰ τὴ σκέψη τοῦ φιλοσόφου αὐτὴ ἡ ἀναδρομὴ πρὸς τὸ παρελθόν, ἡ ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ ὡς τὶς ρίζες τοῦ ἑαυτοῦ μας ποὺ εἶναι φυτεμένες μέσα στὸν κόσμο.

4. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποτελεῖ ἕνα δεῖγμα ὅτι ὑπάρχει ἐσωτερικὴ ἀπορροὴ καὶ βαθύ-

Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ amor fati, ὡς αἴσθημα ἑνότητας τοῦ ἐγὼ μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ κοσμικοῦ γίγνεσθαι, δὲν παύει ποτὲ νὰ εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ NIETZSCHE. Τὸ ἐγὼ ἀγαπᾶ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ ποὺ συνιστᾶ τὸ εἶναι τοῦ γίγνεσθαι, δηλαδὴ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς βούλησης γιὰ δύναμη νὰ θέλῃ τὴν αἰώνια ἐπαναφορὰ τοῦ ὁμοίου, κι' αὐτὸ τὸ πεπρωμένο τοῦ κόσμου τὸ υἱοθετεῖ ὡς δικό του πεπρωμένο. Δὲν πρόκειται, βέβαια, γιὰ μιὰν αὐθαίρετη ἢ μεγαλόψυχη οἰκειοποίηση καὶ δὲν θὰ εἶχε κανεὶς λόγους νὰ συμμερισθῇ τὸ πεπρωμένο τοῦ κόσμου, ἂν αὐτὸ δὲν ὑπαγορευόταν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Δέχομαι τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ κόσμου, σημαίνει ὅτι ἐπαναφέρω τὸ πεπρωμένο τοῦ ἑαυτοῦ μου στὴν ὀργανικὴ καὶ λειτουργικὴ ἐσωτερική του σχέση μὲ τὸ πεπρωμένο τοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου ἀποτελῶ μέρος. Αὐτὴ ἡ ἔνταξη τοῦ πεπρωμένου μου στὸ καθολικὸ πεπρωμένο τοῦ κόσμου συνεπάγεται τὴν ἀναγνώριση τοῦ γεγονότος ὅτι «κάθε ἐνέργεια ἑνὸς ἀνθρώπου ἔχει μιὰν *ἄπειρα μεγάλη* ἐπίδραση πάνω σὲ κάθετι ποὺ ἔρχεται»[1]. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ μιὰν ἁπλὴ συμμετοχὴ τοῦ ἐγὼ στὸ πεπρωμένο τοῦ κόσμου, ἀλλὰ γιὰ ἐνεργὸ καὶ ὑπεύθυνη δράση: τὸ ego-fatum [2] λειτουργεῖ μέσα στὸ κοσμικὸ fatum. Οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς λειτουργικῆς ἐνέργειας τοῦ ἐγὼ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ προσδιορισθοῦν ὡς συναισθηματικῆς φύσης, ὅπως θὰ μποροῦσε κανείς, ἀπὸ ἀμέλεια, νὰ φαντασθῇ. Ἡ λέξη amor πρέπει νὰ θεωρηθῇ μὲ τὸ νόημα μιᾶς τονισμένης καὶ συνειδητῆς κατάφασης. Δὲν εἶναι μιὰ ἁπλὴ συγκατάθεση ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν φρόνιμη σκέψη ὅτι τὸ fatum μὲ προσδιορίζει εἴτε τὸ θέλω εἴτε ὄχι[3], ἀλλὰ μιὰ συνειδητὴ θεώρηση τοῦ ἑαυτοῦ μου ἐνταγμένου ὀργανικὰ μέσα στὸ σύνολο στὸ ὁποῖο ἀνήκει καὶ λειτουργεῖ. Εἶναι ἡ ἴδια ἡ κατάφαση τῆς ζωῆς. Τὸ amor fati εἶναι ἀκριβῶς ἡ φόρμουλα μὲ τὴν ὁποία ἐκφράζεται ἡ «διονυσιακὴ κατάφαση τοῦ κόσμου», τοῦ κόσμου ὅπως αὐτὸς εἶναι, δηλαδὴ ὡς βούληση γιὰ δύναμη ποὺ θέλει τὴν αἰώνια ἀνακύκληση· αὐτὴ εἶναι ἡ «ὕψιστη κατάσταση ποὺ μπορεῖ νὰ φτάσῃ ἕνας φιλόσοφος: νὰ σταθῇ διονυσιακὰ ἀπέναντι στὴν ὕπαρξη —: ὁ τύπος μου γι' αὐτὸ εἶναι amor fati»[4]. Ὁ ἴδιος δὲν δίστασε νὰ προβάλῃ τὸν φαταλισμὸ ὡς τὴν τελευταία μορφὴ τῆς φιλοσοφικῆς αἰσθαντικότητας καὶ εὐαισθησίας[5],

---

τερη νομοτέλεια ποὺ προσδιορίζει τὴ γένεση αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας. Τὰ βασικὰ μοτίβα αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας διαμορφώνονται κατὰ μιὰν ἐσωτερικὴ νομοτέλεια ἡ ὁποία ἐξηγεῖται ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα γραπτὰ τοῦ NIETZSCHE.

1. Nachlass: XIII 74 GOA

2. Nachlass: XIII 74. XII 408 GOA

3. Μιὰ τέτοια συγκατάθεση ὑπαγορεύει λ.χ. τὸ γνωστὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Σενέκα: *Epist.* 107, 11 ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

4. Nachlass: III 834

5. Nachlass: III 632

ἐννοώντας πιθανῶς τὴ δική του φιλοσοφία, ποὺ τὴ θεωροῦσε σὰν τελείωση τοῦ φαταλισμοῦ[1]. Ἡ περίπτωση ὅμως εἶναι παράξενη καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ προσδιορισθῆ τὸ νόημα μὲ τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ἐδῶ ὁ φιλόσοφος τοὺς ὅρους fatum, fatalismus, ἀναγκαιότητα (Notwendigkeit). Ὁπωσδήποτε, εἶναι ἀδύνατο νὰ σκέφτηκε τὸν κόσμο καὶ τὸν ἄνθρωπο σ' ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν ἰδέα ἑνὸς μοιραίου, ποὺ, μὲ τὴν κοινή του σημασία, προϋποτίθεται ὡς δύναμη ποὺ ξεπερνᾶ τὸν κόσμο, ὡς δύναμη δηλαδὴ ὑπερβατικὴ τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ ἐλέγξη ὁ κόσμος. Μέσα στὸ κλίμα τῆς νιτσεϊκῆς φιλοσοφίας μιὰ τέτοια ὑπερβατικὴ ὑπόθεση θὰ ἦταν ἐντελῶς παράξενη καὶ θὰ ἐρχόταν σ' ἀντίθεση πρὸς τὸ ὅλο πνεῦμα της, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν τάση πρὸς τὸ σύμφυτο (Immanenz). Ἂν ὅμως ἡ ἀναγκαιότητα θεωρῆται σύμφυτη, δὲν πρέπει νὰ ἔχουμε ἐδῶ μιὰ μορφὴ ντετερμινισμοῦ; Ἡ περίπτωση εἶναι ἰδιάζουσα, γιατὶ ὁ NIETZSCHE τονίζει μὲ πολλοὺς τρόπους τὴν ἀντίθεσή του πρὸς μιὰ ντετερμινιστικὴν ἑρμηνεία τοῦ κόσμου[2] καὶ ἀπορρίπτει, ὄχι χωρὶς ἐπιχειρήματα, τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητας στὴ σύνδεση τῶν κοσμικῶν φαινομένων[3]. Ὅταν λοιπὸν κάνη λόγο γιὰ ἀναγκαιότητα, παρουσιάζοντας τὸ σχῆμα amor fati, δὲν ἀναφέρεται στὴν αἰτιώδη ἀναγκαιότητα. Ἡ ἔννοια τῆς ἀναγκαιότητας δέχεται ἐδῶ μιὰν ἀνατίμηση τῆς συνηθισμένης σημασίας της[4]: σημαίνει τὴν ἀναγκαιότητα ποὺ ἔχει ξεκαθαριστῆ ἀπὸ ἰδεαλιστικά, ντετερμινιστικά, τελεολογικὰ καὶ μηχανιστικὰ σχήματα, ὅπως «πρωταρχικὴ αἰτία», «φυσικὸς νόμος», «τελικὴ αἰτία» κλπ. Ἡ ἀναγκαιότητα αὐτή, ποὺ ἀναφέρεται σ' ὅλο τὸ γίγνεσθαι καὶ ἀποτελεῖ αὐτονόητο χαρακτηριστικό του, εἶναι «ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα τοῦ ὁμοίου γίγνεσθαι σὲ μιὰ κοσμικὴ πορεία ὅπως σ' ὅλες τὶς ὑπόλοιπες· δὲν εἶναι ἕνας ντετερμινισμὸς πάνω ἀπὸ τὸ γίγνεσθαι[5], ἀλλ' ἁπλῶς ἡ ἔκφραση αὐτοῦ, ὅτι τὸ ἀδύνατο δὲν εἶναι δυνατό, ὅτι μιὰ ὁρισμένη ἐνέργεια δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη διαφορετικὰ παρὰ ἀκριβῶς ὡς αὐτὴ ἡ ὁρισμένη ἐνέργεια ... γίγνεσθαι καὶ ἀναγκαστικὰ-γίγνεσθαι εἶναι μιὰ *ταυτολογία*».[6] «Δὲν εἶναι τίποτε ἀπ' ὅ,τι ὑπάρχει ποὺ νὰ μπορῆ νὰ ἀφαιρεθῆ, δὲν εἶναι τίποτε

---

1. Nachlass: XIII 75 GOA. Meine Vollendung des Fatalismus 1) durch die ewige Wiederkunft und Präexistenz, 2) durch die Elimination des Begriffs «Wille».

2. Nachlass: XVI 461 GOA. Bekämpfung des Determinismus. Nachlass: III 615. Man muss den Determinismus *angreifen* und *unterminiren*. Βλ. τὴν ἐπιχειρηματολογία στὸ σχεδίασμα *Zur Bekämpfung des Determinismus und der Teleologie:* Nachlass: III 540 κ. ἑ.

3. *Die Fröhliche Wissenschaft*, 112: II 120. *Morgenröte*, 121: I 1096

4. IIβ. Nachlass: XIV 269 GOA. Eure Notwendigkeit sollt ihr wiederum neu bestimmen.

5. Ἑπομένως ὄχι «φαταλισμὸς» μὲ τὴν κοινὴ σημασία αὐτοῦ τοῦ ὅρου.

6. Nachlass: III 586.

περιττό»[1]· ὅλα δηλαδὴ εἶναι ἀπαραίτητα, ἀναγκαῖα. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἀναγκαιότητα ἀναφέρεται ἐδῶ στὸ σύνολο τῆς κυκλικῆς πορείας τοῦ κόσμου καὶ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἰδέα τῆς αἰώνιας ἐπαναφορᾶς: ὅλα συμβαίνουν ἔτσι,συνέβησαν ἄπειρες φορὲς καὶ θὰ συμβοῦν ἄπειρες φορές· δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ διαφορετικά. Τὸ ἐγὼ ὅμως νιώθει ὅτι ἀποτελεῖ λειτουργικὸ μέλος αὐτῆς τῆς ἀναγκαιότητας καὶ καταφάσκει σ' αὐτήν, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ πεπρωμένο τοῦ κόσμου εἶναι καὶ δικό του πεπρωμένο[2].

Σ' ἀντίθεση πρὸς τὸν παθητικὸ φαταλισμό, ποὺ ναρκώνει τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ φαταλισμὸς τοῦ NIETZSCHE εἶναι δυναμικός. Αὐτὸς ταυτίζεται μὲ τὴν δημιουργικότητα[3] τόσο στὸν ἀνθρώπινο ὅσο καὶ στὸν κοσμικὸ χῶρο. Ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ, μὲ βάση ἐμπειρίες τῆς ἐσώτερής του φύσης, ὅτι «κάθετι ἀναγκαῖο, ἰδωμένο ἀπὸ ψηλὰ καὶ μὲ τὸ νόημα μιᾶς *μεγάλης* οἰκονομίας, εἶναι καθαυτὸ τὸ ὠφέλιμο — ὀφείλει κανεὶς ὄχι μόνο νὰ τὸ ὑποφέρῃ, ὀφείλει νὰ τὸ *ἀγαπᾶ*...*Amor fati:* αὐτὸ εἶναι ἡ ἐνδότερή μου φύση»[4]. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα, τὸ amor fati εἶναι προϋπόθεση γιὰ νὰ μπῇ κανεὶς λειτουργικὰ μέσα στὴν καθολικὴ ἀναγκαιότητα, τῆς ὁποίας ὁ καθένας ἀποτελεῖ λειτουργικὸ μέλος. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ παθητικὴ συγκατάθεση τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ γιὰ μιὰν ἑκούσια καὶ συνειδητὴ προσχώρησή του μέσα στὸν καθολικὸ δημιουργικὸ ὀργασμὸ τοῦ κόσμου[5].

Ἔτσι ἐξηγεῖται γιατί ἡ ἰδέα τῆς αἰώνιας ἐπαναφορᾶς εἶναι «ἡ πιὸ βαριὰ σκέψη» (der *schwerste* Gedanke): γιατὶ ὑπαγορεύει μιὰ σταθερὴ δημιουργικότητα, ἐπίμονη θέληση γιὰ δύναμη· τὸ πᾶν εἶναι «τὸ ἔργο μας — νὰ εἶστε περήφανοι γι' αὐτό!»[6]. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ κείμενο ποὺ ἐπιγράφεται Das grösste Schwergewicht[7]: γιὰ κεῖνον ποὺ ἔχει ζήσει κάποτε μιὰν

---

1. *Ecce Homo:* II 1110

2. Αὐτὴ τὴν φαταλιστικὴ πίστη ὁ NIETZSCHE δοκίμασε νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρία τῆς ἐπιστήμης: *Menschiches, Allzumenschliches:* I 861-62. *Der Fatalist.*—Du musst an das Fatum glauben, — dazu kann die Wissenschaft dich zwingen. Was dann aus diesem Glauben bei dir herauswächst — Feigheit, Ergebung oder Grossartigkeit und Freimut—das legt Zeugnis von dem Erdreich ab, in welches jenes Samenkorn gestreut wurde, nicht aber vom Samenkorn selbst—denn aus ihm kann alles und jenes werden. Ὑποδηλώνεται ἐδῶ ἡ ἀναγκαία γενεσιουργικὴ ἐξάρτηση κάθε ἀτόμου ἀπὸ τὸ καθολικό, ποὺ εἶναι ἡ κοινὴ πηγὴ ὅλων.

3. Nachlass: XII 405 GOA. Höchster Fatalismus doch identisch mit dem *Zufalle* und dem *Schöpferischen*

4. *Nietzsche contra Wagner:* II 1059

5. Αὐτὸ ἐξηγεῖ γιατὶ ὁ φιλόσοφος χαρακτηρίζει τὸν φαταλισμὸ ὡς μία προεισαγωγικὴ σύλληψη γιὰ τὴν κάρπωση τῆς ὕψιστης δύναμης (Nachlass: XIV 331 GOA).

6. Nachlass: III 438

7. *Die fröhliche Wissenschaft,* 341: II 202-3

ὑπέροχη στιγμή, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ζωὴ αὐτὴ πρέπει νὰ βιωθῆ ἄπειρες φορὲς καὶ ὅτι ὅλα θὰ ἐπανέρχωνται αἰώνια μὲ τὴν ἴδια ἀκολουθία, χωρὶς νὰ προστίθεται τίποτε καινούργιο, εἶναι ἡ πιὸ θεϊκὴ ἀλήθεια καὶ μαζὶ ἐκείνη ποὺ ἀπιθώνει τὸ πιὸ μεγάλο βάρος πάνω στὶς ἐνέργειές μας. Ἔτσι δὲν θὰ ἔπρεπε παρὰ νὰ πασχίζη κανεὶς γιὰ τὴν αἰώνια κατάφαση τῆς ἀναγκαιότητας: «ἡ αἰώνια κλεψύδρα τῆς ὕπαρξης θὰ περιστρέφεται πάντοτε ξανά» [1]. Τὸ fatum εἶναι ἡ ἀναγκαιότητα νὰ συμβαίνουν ὅλα αἰώνια, ὅπως αὐτὰ εἶναι καὶ ὄχι διαφορετικά, νὰ διανύουν δηλαδὴ ὅμοιους κύκλους μέσα σ' ὅλη τὴν αἰωνιότητα, καὶ amor fati εἶναι ἡ κατάφαση αὐτῆς τῆς ἀναγκαιότητας καὶ ἡ συνειδητοποίηση τοῦ βάρους καὶ τῆς εὐθύνης ποὺ συνεπάγεται ἡ κατάφαση αὐτή. Δὲν πρόκειται γιὰ τὸ μοιραῖο ποὺ τὸ δέχεται κανεὶς παθητικά: «*κάθε βασικὸ χαρακτηριστικὸ* ποὺ βρίσκεται στὴ ρίζα κάθε συμβάντος, ποὺ ἐκφράζεται σὲ κάθε συμβάν, θὰ ἔπρεπε, ὅταν γινόταν ἀπὸ ἕνα ἄτομο αἰσθητὸ ὡς βασικὸ χαρακτηριστικό του, νὰ τὸ παρωθῆ πρὸς αὐτό, ὥστε θριαμβεύοντας κάθε στιγμὴ νὰ ἐπιδοκιμάζη τὴν γενικὴ ὕπαρξη. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν περίπτωση, ἂν νιώθη κανεὶς αὐτὸ τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ μέσα του ὡς καλό, ἀξιόλογο, ἂν τὸ νιώθη μὲ κέφι» [2]. Τὸ καλύτερο βέβαια εἶναι νὰ λειτουργῆ κανεὶς μέσα στὸ κοσμικὸ σύνολο μὲ τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τῆς χαρᾶς, τῆς διονυσιακῆς χαρᾶς τῆς ὕπαρξης.

Ἔτσι ὁ NIETZSCHE ἀναζητοῦσε ἕνα ἀντίβαρο ἐνάντια σὲ κάθε φαταλιστικὴ ἀκρότητα καὶ τόνιζε: «*μέγιστη ἀνύψωση τῆς συνείδησης τῆς δύναμης* τοῦ ἀνθρώπου ὡς αὐτοῦ ποὺ δημιουργεῖ τὸν ὑπεράνθρωπο» [3]. Πρόκειται βέβαια γιὰ μιὰν αὐτοδημιουργία, ποὺ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴ βούληση γιὰ δύναμη: ὅπως στὸν κόσμο γενικά, ἡ βούληση γιὰ δύναμη συγκεντρώνει τὴν ἰδέα ἐκείνου ποὺ θέλει δημιουργικὴ δύναμη (Schöpfer) καὶ τὴν ἰδέα ἐκείνου ποὺ εἶναι τὸ ἀντικείμενο καὶ τὸ πλάσμα τῆς δημιουργικῆς αὐτῆς θέλησης (Geschöpf): «μέσα στὸν ἄνθρωπο συνενώνονται *δημιούργημα* καὶ *δημιουργός*». [4] Ἂν βούληση γιὰ δύναμη εἶναι μιὰ αἰώνια ὁρμὴ γιὰ δημιουργία ποὺ κυριαρχεῖ στὸ βάθος τοῦ κόσμου, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ὁρμὴ διέπει καὶ τὸν ἄνθρωπο. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος ἐνέργειας τῆς βούλησης παρὰ νὰ δημιουργῆ: Wollen ist Schaffen [5].

Ὑπάρχει ὅμως ἕνα σχέδιο οἰκονομίας μέσα στὸ δημιουργικὸ σύστημα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου: μιὰ δημιουργία ποὺ θὰ ἔβαινε συνεχῶς προο-

---

1. Ὅπ. π.
2. Nachlass: III 854
3. Nachlass: III 438
4. *Jenseits von Gut und Böse*, 225: II 689
5. *Also sprach Zarathustra:* II 453, Πβ. 345. Aber so will' s mein schaffender Wille, mein Schicksal. Oder, dass ich' s euch redlicher sage: solches Schicksal gerade —will mein Wille.

δευτικὰ μέσα στὸ χρόνο εἶναι ἀδύνατη, γιατὶ τὸ ὁλικὸ ποσὸ τῆς κοσμικῆς ἐνέργειας εἶναι πεπερασμένο. Ἔτσι, εἶναι φυσικὸ νὰ ὁδηγῆται ὁ κόσμος σὲ μιὰν ὀργάνωση τῶν δυνάμεών του καί, ὅταν ἡ ὁλικὴ δύναμη φθάση στὸ κορύφωμά της, ἡ βούληση γιὰ δύναμη δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ στραφῆ ἐνάντια στὸν ἑαυτό της καὶ ὁ κόσμος νὰ ὁδηγηθῆ στὴν ἀποδιοργάνωση τῶν δυνάμεών του. Μετὰ τὴν ἀποδιοργάνωση ἀρχίζει πάλι νέος δημιουργικὸς κύκλος. Ἡ καταστροφὴ λοιπὸν ἀποτελεῖ φάση τῆς ἴδιας τῆς δημιουργίας. Μιὰ αἰώνια δημιουργία ἐγείρει τὸ αἴτημα μιᾶς αἰώνιας καταστροφῆς[1] καὶ ὁ ἀναγκαῖος δεσμὸς τῆς δημιουργικῆς καὶ καταστροφικῆς ἐνέργειας τοῦ κόσμου ἐξυπηρετεῖ ἀκριβῶς τὴν ἀρχὴ τῆς αἰώνιας ἐπανόδου.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ξένος μέσα σ' ὅ,τι συμβαίνει αἰώνια στὸν κόσμο καὶ ζῆ τὸ αἴσθημα τῆς ἑνότητας, τοῦ ἀναγκαίου δεσμοῦ τοῦ δημιουργεῖν καὶ τοῦ μηδενίζειν[2]. Ἂν καί ἡ ἀρχὴ γενικὰ τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς τοῦ ὁμοίου δὲν ἐπιδέχεται μιὰν ἐμπειρικὴ ἐπαλήθευση, ὡστόσο ὁ φιλόσοφος τὴ δέχεται ὡς προϊὸν ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων μονάχα προσπαθεῖ νὰ τὴν θεμελιώση ἐπιστημονικά. Ὅπως κι' ἂν εἶναι, ἡ ἀλήθεια τῆς ἰδέας αὐτῆς δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δυνατότητα μιᾶς ἐμπειρικῆς ἐπιβεβαίωσής της οὔτε ἀπὸ τὴ λογική της θεμελίωση, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ λειτουργικότητά της[3]: ὁ ἄνθρωπος, ὡς δημιουργὸς καὶ δημιούργημα τοῦ ἑαυτοῦ του, δημιουργεῖ καὶ καταστρέφει — καὶ μόνον ὡς δημιουργὸς μπορεῖ κανεὶς νὰ καταστρέφη[4]· ἔτσι βρίσκεται σὲ συμφωνία μὲ τὸ κοσμικὸ παιγνίδι δημιουργίας καὶ καταστροφῆς, μέσα στὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος λειτουργεῖ.

Ἡ συμβολικὴ τοῦ παιγνιδιοῦ[5] δείχνει πολὺ καλὰ μέσα στὴ φιλοσοφία τοῦ NIETZSCHE τὴ λειτουργικότητα τῆς ἀλήθειας τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς σὲ σχέση πρὸς τὸν ἀνθρώπινο παράγοντα. Τὸ κοσμικὸ παιγνίδι ὀργανώνεται καὶ ἀποδιοργανώνεται ἀδιάκοπα καὶ ὁ ἄνθρωπος μέσα σ' αὐτὸ παίζει καὶ παίζεται ταυτόχρονα. Τὸ παράξενο εἶναι ὅτι τὸ παιγνίδι αὐτὸ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι, τοῦ ὁποίου ὀργανικὸ μέλος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, λειτουργεῖ μόνο του, χωρὶς νὰ προϋποτίθεται ἕνας θεϊκὸς παράγοντας, ἔξω ἀπ' αὐτό, ποὺ νὰ τὸ διευ-

---

1. Nachlass: III 496 das ewig Schaffende als das Ewig-Zerstören-Müssende.

2. Nachlass: III 791. der ewige Wille zur Zeugung, zur Fruchtbarkeit, zur Wiederkehr; das Einheitsgefühl der Notwendichkeit des Schaffens und Vernichtens.

3. Ἐδῶ πρέπει νὰ λάβη κανεὶς ὑπόψη τὴν ἑρμηνεία ποὺ δίνει ὁ φιλόσοφος στὴν ἀλήθεια: ἀλήθεια εἶναι ἡ γνώση ἐκείνη ποὺ λειτουργεῖ (βλ. σχετικὴν ἀνάλυση: DANTO, *Nietzsche*, ὅπ.π., 386).

4. *Die fröhliche Wissenschaft*, 58: II 78 nur als Schaffende können wir vernichten! Πβ. *Ecce Homo*: II 1153

5. Βλ. Θ. ΒΕΪΚΟΥ, *Nietzsche. Μιὰ Μεταφυσικὴ τῆς Τέχνης*, Θεσσαλονίκη 1970, 68-83

θύνη, χωρὶς διαιτητὴ καὶ χωρὶς προσωπικὸ παίχτη. Τὸ παιγνίδι αὐτὸ παίζεται μόνο του, ὀργανώνεται καὶ ἀποδιοργανώνεται αὐτοδύναμα. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν τὸ κοσμικὸ παιγνίδι διέπεται ἀπὸ ἕναν κανονισμό, ποὺ ὑπαγορεύεται ἔστω ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ὑφή του. Ὁ φιλόσοφος ὅμως ἀπορρίπτει, ὅπως εἴδαμε, τὴν ἰδέα τῆς κοσμικῆς νομοτέλειας: «δὲν ὑπάρχουν νόμοι μέσα στὴ φύση, ὑπάρχουν μόνον ἀναγκαιότητες»[1]. Ὁ ὅρος «ἀναγκαιότητες» ἔχει κι' ἐδῶ τὴ σημασία ποὺ ἔχουμε ἤδη προσδιορίσει: ἀναγκαιότητες ποὺ ὑπαγορεύουν μιὰν αἰώνια κυκλικὴ πορεία καὶ προσδιορίζουν τὸν βασικὸ ὀντολογικὸ χαρακτήρα τοῦ κόσμου ὡς βούλησης γιὰ δύναμη ποὺ θέλει τὴν αἰώνια ἐπαναφορὰ τοῦ ὁμοίου. Κάθε ἄνθρωπος, ὡς μέλος τοῦ κοσμικοῦ συνόλου, εἶναι ἕνα κομμάτι fatum[2], ὕπαρξη ὁλότελα ἀναγκαία[3]. Ὁ NIETZSCHE λέγει χαρακτηριστικὰ «μέσα σου εἶναι ἀπὸ πρῶτα προσδιορισμένο ὅλο τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπινου κόσμου, δὲν ὠφελεῖ λοιπὸν σὲ τίποτε νὰ τρέμης μπροστὰ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου»[4]. Ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος καταφάσκει στὴν καθολικὴ ἀναγκαιότητα τῆς δημιουργίας καὶ τῆς καταστροφῆς, στὴν ἀναγκαιότητα τῆς κοσμικῆς βούλησης γιὰ δύναμη νὰ θέλη τὴν αἰώνια ἀνακύκληση καὶ πορεύεται, δημιουργώντας καὶ καταστρέφοντας, σὲ συμφωνία μὲ τὴν καθολικὴ κοσμικὴ πορεία.

Ἡ κατάφαση αὐτῆς τῆς ἀναγκαιότητας, ἡ ὀργανικὴ καὶ λειτουργικὴ ἐνέρ-

---

1. *Die Fröhliche Wissenschaft*, 109: II 116. Ἡ δυσχέρεια ποὺ παρουσιάζεται ἐδῶ εἶναι ὅτι ὁ φιλόσοφος προσδιόρισε μὲ πολλοὺς τρόπους τὴν αἰώνια ἐπαναφορὰ τοῦ ὁμοίου μὲ χαρακτηριστικὰ ἑνὸς κοσμικοῦ νόμου κι' αὐτὸ θὰ φαινόταν ὡς «παρέκκλιση ἀπὸ τὴν ἄρνηση αἰώνιων κανονικοτήτων μέσα στὴ φύση», ὅπως παρατηρεῖ ὁ G.A MORGAN, *What Nietzsche Means*, New York 1965, 289. Ἂν καὶ ὁ NIETZSCHE δὲν διευκρίνισε ὁ ἴδιος αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὡστόσο ἡ αἰώνια ἐπαναφορὰ δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς νόμος μὲ τὴν ἔννοια τῆς κανονικότητας, ἀλλ' ὡς ἀρχὴ ποὺ ἐκφράζει τὸν τρόπο ὕπαρξης τῆς βούλησης γιὰ δύναμη: ἡ βούληση γιὰ δύναμη θέλει μιὰν αἰώνια ἐπαναφορὰ τοῦ ὁμοίου, ὁ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τὴν οἰκονομία κατανάλωσης τῆς πεπερασμένης κοσμικῆς ἐνέργειας, πάνω σὲ μιὰν ἄπειρη, κυκλικὴ πορεία τοῦ χρόνου.

2. *Menschliches, Allzumenschliches:* I 905-6. Ἀσκώντας κριτικὴ ἐνάντια στὸ μωαμεθανικὸ φαταλισμό, τοῦ καταλογίζει ὡς βασικὸ λάθος ὅτι ἀντιπαραθέτει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ fatum ὡς δύο χωριστὰ πράγματα. Ἡ ἀντίρρησή του εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ ἐναντιώνεται στὸ fatum, νὰ ζητῆ νὰ τὸ ματαιώση καὶ νὰ τρέφεται μὲ τὴν αὐταπάτη ὅτι τελικὰ ἡ νίκη θὰ εἶναι δική του: κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἀληθινὰ ὁ ἴδιος ἕνα κομμάτι fatum· ἀκόμα κι' ἂν νομίζη ὅτι ἐναντιώνεται στὸ fatum μὲ τὸν μαρτυρημένο τρόπο, ὡστόσο καὶ ἔτσι τὸ fatum τελεσφορεῖται· ὁ ἀγώνας εἶναι μιὰ ἔπαρση ἀλλὰ καὶ μιὰ αὐταπάρνηση: ὅλες αὐτὲς οἱ ἀλαζονεῖες συμπεριλαμβάνονται μέσα στὸ fatum. Ἀκόμα καὶ ὁ φόβος μπροστὰ στὴν πίστη πρὸς τὸ fatum εἶναι fatum (πβ. *Morgenröte*, 130: I 1102: δὲν κάνουμε μὲ τὶς σκόπιμες ἐνέργειές μας παρὰ νὰ παίζουμε τὸ παιγνίδι τῆς ἀναγκαιότητας).

3. *Menschliches, Allzumenschliches:* I 552. *Zur Genealogie der Moral:* II 800

4. *Menschliches, Allzumenschliches:* I 906

γεια τοῦ ἐγὼ μέσα στὰ πλαίσια ἑνὸς κόσμου ποὺ κινεῖται σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἀναγκαιότητα, καθὼς καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ἑνότητάς του μ' αὐτὴν εἶναι τὸ amor fati. Ἡ πίστη σὲ μιὰν «ἄλλη ζωή», πέρα ἀπ' αὐτὸ τὸν κόσμο, ἀπορρίπτεται ὡς μύθος καὶ στὴ θέση της προτείνεται ἡ ἰδέα μιᾶς αἰώνια ἐπανερχόμενης ζωῆς. «Αἰώνια ζωὴ» δὲν ὑπάρχει κατὰ τὸν NIETZSCHE: «αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι ἡ αἰώνια ζωή σας»[1].

1. Nachlass: XII 67 GOA